

Antiken och det genushistoriska perspektivet: empiriska, teoretiska och metodologiska horisonter

Av tradition har den antika världen och samhället betraktats som en tämligen homogen enhet där exempelvis roller förstådda som kvinnliga och manliga har extrapolerats från det grekiska samhället till det romerska och vice versa. Denna tendens att smälta samman källor från olika perioder när man skriver historia är problematisk. Det vill säga i stället för att fokusera olikheter och likheter, i det diakrona perspektivet och de unika, skilda antika samhällena runt Medelhavet för förståelse av det sociala perspektivet, har man konstruerat en 'komprimerad historia'.¹¹⁷ I denna 'komprimerade historia' har frågor relaterade till genus -och genusteoretiska perspektiv betraktas som av marginell betydelse. Syftet med sessionen "Antiken och det genushistoriska perspektivet" vid XI Nordiska kvinno- och genushistorikermötet 2015 i Stockholm var att frånga den traditionella diskursen och fokusera frågor relaterade till nya empiriska, teoretiska och metodologiska perspektiv som kan förändra det som har uppfattats som normer kring de historiska subjektens aktörsutrymme i det komplexa antika samhället.

Marilyn B. Skinner¹¹⁸ konstaterade i en artikel 1976 att kvinnor förvisso inte ignorerats i tidigare forskning om det antika samhället men däremot omgetts av ett romantiskt skimmer eller förekommit

117 Gareth Austin (2008): "The 'Reversal of fortune' thesis and the compression of history: perspectives from african and comparative economic history", *Journal of International Development*, 20, s. 996–1027.

118 Marilyn B. Skinner (1976): 'Review essay. Classics', *Signs* 2: 2, s. 382–403.

i diskussionen i syfte att rättfärdiga antika sociala praktiker. Enligt Skinner publicerades inom det klassiska området (Classics), som enligt henne också omfattas av konservatism, den första specialvolymen om kvinnor först 1973. Inom det arkeologiska fältet hade det förvisso redan i samband med att stora bronsåldersbosättningar grävdes ut mot slutet av 1800-talet uppstått frågor och diskussioner relaterade till tolkningen av den spatiala uppdelningen av det 'homeriska huset' i manligt respektive kvinnligt.¹¹⁹ Men det skulle komma att dröja länge innan en fördjupning och problematisering av det publicerade materialet, samt ökad tillämpning av tvärvetenskaplig teori och metod skulle börja ske. Något som så småningom möjliggjorde en förändring i den traditionella normativa synen på kvinnor och deras funktion i samhället.¹²⁰

Föredragen i denna session belyser tydligt vikten av problematisering för att nå en fördjupad tolkning av olika typer av källmaterial. Det ikonografiska och skriftliga källmaterialet liksom det arkeologiska synliggör betydelsen av en tidsmässig och geografisk contextualisering för att vi bättre ska förstå det komplexa antika samhället. En contextualiserad läsning möjliggör för aktörerna att frigöras i sin skilda kontext. Genom en närläsning av källmaterialet, samt om möjligt ett intersektionellt perspektiv på källor, kan samhällets rådande normer

119 Percy Gardner (1882): 'The palace of Homer', JHS 3, 1882, s. 264–282; P. Gardner & F. B. Jevons (1895): A manual of Greek Antiquities (London: Charles Griffin & Co).

120 D.M. Robinson & J.W. Graham (1938): Excavations at Olynthus: The Hellenic house. A study of the houses found at Olynthus with a detailed account of those excavated in 1931 and 1934. VIII (Baltimore: John Hopkins Press); D.M. Robinson (1946): Domestic and Public Architecture, XII (Baltimore: John Hopkins Press); Susan Walker (1983): "Women and Housing in Classical Greece: The Archaeological Evidence", i (red.) A. Cameron & A. Kuhrt: Images of women in Antiquity (London: Croom Helm); M. Jameson (1990) "Private space and the Greek city", i (red.) O. Murray & S. Price: The Greek city from Homer to Alexander, (Oxford: Clarendon); M. Jameson (1990): "Space in the Greek city-state", i (red.) S. Kent: Domestic architecture and the use of space, (Cambridge: Cambridge University Press); Lisa Nevett (1994): "Separation or seclusion? Towards an archaeological approach to investigating women in the Greek household in the fifth to third centuries BC", i (red.) M. Parker Pearson and C. Richards: Architecture and Order: Approaches to Social Space (London: Routledge); L. Nevett (1995): "The Organisation of space in Classical and Hellenistic houses from Mainland Greece and the Western Colonies", i (red.) N. Spencer: Time, Tradition and Society in Greek Archaeology, (London & New York: Routledge); S.D. Bundrick (2008): "The fabric of the city", Hesperia, 77; Birgitta L. Sjöberg (2012): "More than just gender: The classical *Oikos* as a site of intersectionality", i (red.) R. Laurence & A. Strömberg: Families in the Greco-Roman World (London & New York: Continuum).

och värderingar – som de avspeglas i det bevarade källmaterialet – belysas.

Under den klassiska perioden, det vill säga 400-talet f.Kr, så belyser exempelvis Euripides texter tydligt komplexiteten i den atenska samhällstrukturen. Både på makronivå, det vill säga i den offentliga och politiska sfären, samt på mikronivå, den privata och individuella. Hos Euripides vävs dessa sfärer samman och konflikter mellan stat och individ samt manligt och kvinnligt synliggörs. Exempel på detta finner vi i *De skyddsökande*, med Jokasta och i *Antigone*, som vänder sig mot den manliga, hegemoniska maktstrukturen. Eller *Hekuba*, ett annat drama av Euripides, där betydelsen av tillskriven identitet – fri och ofri, man och kvinna, grek eller icke grek – tydlig definierar hierarki. Ett ytterligare drama av Euripides (*Ion*) beskriver identitetskonflikter i det antika grekiska samhället. Exemplet är Ion, pojken som saknar identitet eftersom det skapas i sitt sociala sammanhang – det vill säga tillsammans med andra. Identitet och legitimitet skapas bland annat genom ett familjenamn, släktskap eller en ursprungsplats. Ion är, och har, vare sig det ena eller det andra. Han är en namnlös och föräldralös tempeltjänare i Delfi. Pojken är utan social status i form av medborgarskap, och saknar därmed legitimitet. Han är en av ”de andra”. Trots rädslan, skapad genom att inte tillhöra en grupp, framkommer det i texten att Ions rädsla är än större för att hans mor ska vara en slavinna, det vill säga av icke-atensk börd. Emellertid exponeras hans höga status senare i form av fadern som är en gud, Apollon, och modern Kreusa som tillhör den finaste atenska familjen. Det var viktigt för dramat att lyfta fram Ions status; att han inte är en nothos, det vill säga bastard. Istället är det blodsbanden som fokuseras. För moderns släkt är identifieringen av pojken av stor betydelse eftersom Ion representerar den manlige person som saknats för ättens överlevnad, för att hushållet (*oikos*) ska bestå. Betydelsen av Ions identitet som manlig arvtagare av stadsstaten (*polis*) Aten definierar den manliga elitistiska politiska ideologin och här knyts medborgarskapets betydelse samman för *polis* och *oikos*. För Euripides liksom för hans samtid var ett ursprung i den atenska myllan av största betydelse eftersom den skapade legitimitet. Detta manifesteras i den offentliga hierarkiska ideologi som omgärdade statsstaten Aten där greker framställdes som bättre än barbarer

och där det antogs att atenare var moraliskt bättre än andra greker.

Även det klassiska samhällets normer gällande kvinnor synliggörs på olika, ibland subtila, vis i texter. Exempelvis nämner man i de atiska rättegångstalen inte ärbara kvinnor, det vill säga fruar och döttrar, vid namn. De kvinnor som benämns vid namn kan förstås som prostituerade – ofta av annan entitet och klass. Xenofon, verksam under första hälften av 300 f.Kr, beskriver raffinerat en vacker kvinna vid namn Theodoté som, enligt honom, ”was ready to keep company with anyone who pleased her”.¹²¹ Männerna begav sig till hennes hus där de fann Theodoté poserandes för en målare, och männen kunde under tiden titta på. Männerna säger även att nyheten om Theodotés skönhet kommer att spridas av dem och att hon kommer att profitera än mer, underförstått på sin skönhet. Sokrates noterade hennes kostbara klädsel och att även hennes mor bar vackra kläder och smycken. Likaledes var deras hus överdådigt möblerat och tjänarinnorna togs väl omhand. Theodotés status som icke-ärbar kvinna är underförstådd och framkommer när Sokrates ställer subtila frågor gällande vad som inbringade hennes inkomster. Var det en lantgård, hus, kanske hantverkare i hennes ägo? Det vill säga avkastning från statusrelaterade inkomstkällor. Theodoté förnekade allt detta och Sokrates undrade varifrån hennes leveranser kom? Theodoté svarade att hon levde på den generositet som vilken som helst vän som hon plockar upp visade. Naturligtvis hade detta liv, levt av Theodoté, varit otänkbart för en anständig atensk kvinna. Retorikern Isaeus, även han verksam under klassisk tid, synliggör associationerna mellan namn, status och ärbarhet i ett tal där maken tydligt varit gift med sin hustru i mer än åtta år, utan att känna till hennes namn.¹²² Demosthenes, en annan samtida retoriker, tillämpar metoden att tillskriva kvinnor låg status genom att synliggöra dem med namn, såsom i beskrivningen av Neaira.¹²³ Rättegångstalet attribuerar henne tillika negativa egenskaper, som att

¹²¹ Xenofon (1923): *Memorabilia* 3, 11.1–5: Loeb Classical Library, översättning E.C. Marchant & O.J. Todd (Cambridge MA: Harvard University Press).

¹²² Isaeus(1983) *On the estate of Pyrrhus*, 31 : Loeb Classical Library, översättning E.S. Forster (Cambridge MA: Harvard University Press).

¹²³ Demosthenes (1939): *In Neaeram* 59: Loeb Classical Library, översättning A.T. Murray (Cambridge MA: Harvard University Press).

hon är berusad och umgås öppet med män, ja hon har till och med helt öppet samlag med en slav. Neairas sexualitet är fokus i flera passager av texten och framhålls som en motsats till hur en ärbär hustru bör agera, vilket positionerade Neaira som icke-atensk och därmed av lägre status. Den romerska socialhistoria som sipprar ut via olika kategorier av källmaterial är till sin natur lika komplex vad gäller identitetspolitik med statuskillnader baserade på huruvida man var född man, kvinna, fri, ofri, romare eller icke-romare och är liksom den grekiska i grunden relaterad till en hegemonisk manlig struktur.

Källmaterialets karaktär, vare sig det gäller litterära eller arkeologiska källor, är till sin natur fragmentariskt vilket kan tillskrivas olika typer av processer kring tillvaratagandet och bevarandet. De skriftliga och ikonografiska källorna kan exempelvis ha utsatts för censur redan i samband med produktion, vid kopiering eller vid översättning där den samtida tidsandan kunde påverka innehållet. Men även kronologiska asymmetrier kan påverka materialet. Det faktum att de skriftliga källorna producerades i en elitistisk, androcentrisk miljö och vad gäller det antika Grekland även en athenocentrisk sådan, har sannolikt påverkat texternas struktur. Vid en första anblick kan det romerska litterära materialet te sig relativt befriat från dessa kriterier vad gäller påverkan men även här finner vi en dominerande manligt konstruerad litterär kvarleva. Detta lyfts fram i flera av bidragen när det gäller exempelvis tolkning av maskulinitet och manliga frigivna slavar, kvinnliga musiker och identitetsbilden som skapas kring kvinnors arbete. Föränderlighet i kvinnors roll, från det grekiska till tidigbysantinska samhället, visar betydelsen av att studera det skriftliga materialet i ett jämförande diakront perspektiv.

Det ikonografiska materialet är liksom det litterära påverkat av manliga produktionsmiljöer, och för tolkning, värde och användbarhet beroende av källkritik. Det ikonografiska materialets värde för förståelse av exempelvis den klassiska periodens sociala struktur och normer har ifrågasatts.¹²⁴ Men faktum är, vilket även visas i denna

124 G. Ferrari (202): *Figures of Speech. Men and Maidens in Ancient Greece* (Chicago & London: The University of Chicago Press); K. Topper (2012): *The Imagery of the Athenian Symposium* (Cambridge: Cambridge University Press).

session när det gäller exempelvis statusrelationer i hushållet och avlidna familjemedlemmars identitet, att materialet tillåter närläsning av motiven och kombinerat med andra kategorier av material öppnas ett närmande av det vardagliga och ett belysande av grupper som inte kan definieras som elit. Exempelvis R. C. Stanczak menar att bilder inte bör ses som enbart bihang till forskningen, snarare ska bilder tolkas som oskiljbara komponenter i förståelse av den sociala världen.¹²⁵ Det ikonografiska materialets stora värde som bärare av information kan därför öka vår kunskap om skilda identiteter och status i det antika samhället.

Tolkningen av det arkeologiska materialet och artefakter har fram till relativt nyligen varit formad av traditionell empiri, men teoritillämpning möjliggör en utvidgad förståelse och kontextualisering av detta material. Med teoritillämpning kan exempelvis votivgåvor definierade som leksaker reflektera normer och värderingar kring synen på den kvinnliga livscykeln, från flicka till hustru till moder.

Vad är värdet av det källmaterial antiken har efterlämnat? Som framkommer i denna session kan studiet av identitet omfatta vilda delar av samhället och olika former av material. Det ikonografiska materialet i form av vasbilder och gravreliefer, liksom artefakter som exempelvis votivgåvor samt olika typer av skriftliga källor möjliggör en inblick i inte enbart en manlig elitistisk ideologi utan skapar oss också en bild av ”de andra” i det antika samhället, vare sig det är definierade som musicerande kvinnor, prostituerade, älskarinnor, arbetande kvinnor, barn eller vuxna. Det som bidrar till betydelsen av texter, ikonografiskt och arkeologiskt material är de detaljer som skymtar fram i beskrivningen av de enskilda aktörernas liv och beteende och som kan jämföras med andra samtida berättelser.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att när källmaterial av olika kategorier korsverkar med varandra möjliggör vi en situering av det antika samhället i ett vidare socialt perspektiv. I stället för att fokusera på olikheter och likheter i det diakrona perspektivet och i de unika

125 G.C. Stanczak (2007): “Introduction: Images, Methodologies, and Generating Social Knowledge”: I (red.) G.C. Stanczak: *Visual Research Methods. Image, Society and Representation* (Los Angeles: SAGE Publications).

skilda antika samhällena runt Medelhavet har man tidigare tenderat att konstruera en ”komprimerad historia” med generaliseringar som resultat. I denna ”komprimerade historia” har även frågor relaterade till identitetsdiskurser och genusteoretiska perspektiv betraktas som av marginell betydelse. Av stor vikt för framtida forskning och studiet av det antika samhället är därför att frångå den traditionella diskursen. Istället bör frågor relaterade till nya empiriska, teoretiska och metodologiska perspektiv som kan förändra det som har uppfattats som normer kring de historiska subjektens aktörsutrymme i det antika samhället fokuseras i än högre grad.